

Sygn. akt III USKP 152/21

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 marca 2022 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Maciej Pacuda (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Halina Kiriło

SSN Krzysztof Rączka

w sprawie z odwołania A. A.

od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego

o prawo do emerytury rolniczej,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 9 marca 2022 r.,

skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 13 sierpnia 2020 r., sygn. akt III AUa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i
rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy - Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w L. wyrokiem z dnia 9 kwietnia 2019 r. oddalił odwołanie wniesione przez ubezpieczonego A. A. od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 6 grudnia

2017 r., którą odmówiono przyznania ubezpieczonemu prawa do emerytury rolniczej.

Sąd Okręgowy ustalił, że ubezpieczony urodził się w dniu 9 lutego 1952 r. i od dnia 23 sierpnia 1996 r. nabył prawo do renty rolniczej, przyznanej mu na stałe decyzją Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 23 września 1996 r. W dniu 30 listopada 2017 r. wystąpił z kolei z wnioskiem o ustalenie prawa do emerytury rolniczej. Organ rentowy, po ustaleniu, że ubezpieczony osiągnął wiek emerytalny wnoszący 65 lat, zaprzestał prowadzenia działalności rolniczej oraz wykazał staż emerytalny wynoszący 21 lat, 5 miesięcy i 20 dni, odmówił jednak przyznania mu prawa do wnioskowanego świadczenia.

Sąd pierwszej instancji ustalił ponadto, że ubezpieczony nabył od dnia 1 października 2017 r. prawo do emerytury na podstawie decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Kwota tej emerytury, wyliczona zgodnie z zasadami określonymi w art. 26 ustawy emerytalnej, wyniosła 875,92 zł. Do obliczenia emerytury przyjęto średnie dalsze trwanie życia wynikające z tablicy trwania życia obowiązującej w dniu osiągnięcia przez ubezpieczonego powszechnego wieku emerytalnego, ponieważ było dla niego korzystniejsze, to jest niższe niż średnie dalsze trwanie życia ustalone na podstawie tablicy trwania życia obowiązującej w dniu zgłoszenia wniosku o emeryturę. Przyznana emerytura była niższa od najniższej emerytury, która wynosiła 1.000,00 zł. Nie podwyższono jej, gdyż ubezpieczony nie udowodnił łącznie okresów składkowych i nieskładkowych w wymiarze 25 lat. Organ rentowy zawiesił też wypłatę owej emerytury z uwagi na zbieg prawa do więcej niż jednego świadczenia.

Powołując się na tak ustalony stan faktyczny sprawy, Sąd Okręgowy uznał, że ubezpieczony nie spełnił warunków do nabycia prawa do emerytury rolniczej na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznych rolników (dalej jako ustawa z dnia 20 grudnia 1990 r. lub ustawa), ponieważ nie wykazał łącznego okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez okres co najmniej 25 lat. Brak było natomiast podstaw prawnych do doliczenia do okresu uprawniającego do emerytury rolniczej okresów, w których ubezpieczony odbywał zasadniczą służbę wojskową bądź podlegał ubezpieczeniu pracowniczemu z tytułu zatrudnienia. Zgodnie bowiem z dyspozycją art. 20 ust. 1

ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. do okresów ubezpieczenia wymaganych na podstawie art. 19 ust. 1 pkt 2 i ust. 2 pkt 2 tej ustawy zalicza się okresy: 1) podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin w latach 1983-1990; 2) prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym, po ukończeniu 16 roku życia, przed dniem 1 stycznia 1983 r.; 3) od których zależy prawo do emerytury zgodnie z przepisami emerytalnymi. W myśl art. 20 ust. 2 ustawy okresów, o których mowa w ust. 1, nie zalicza się zaś do okresów ubezpieczenia, jeżeli zostały one zaliczone do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów.

Sąd pierwszej instancji przypomniał, że organ rentowy zaliczył ubezpieczonemu okres pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16-tego roku życia, a przed dniem 1 stycznia 1983 r., kiedy pracował on w gospodarstwie rolnym rodziców, a następnie we własnym gospodarstwie. W okresach przerw ubezpieczony podejmował jednak aktywność zawodową. Ubezpieczonemu zaliczono również okresy od dnia 1 stycznia 1983 r. do dnia 31 grudnia 1988 r. oraz okresy podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu od dnia 1 stycznia 1991 r. do dnia 30 września 1996 r., gdyż po tej dacie był on uprawniony do renty rolniczej i pobierał to świadczenie.

Zdaniem Sądu Okręgowego, nie miała znaczenia kwestia wykonywania przez ubezpieczonego pracy w gospodarstwie rolnym rodziców po ukończeniu 16-tego roku życia, a przed dniem 1 stycznia 1983 r., a to w związku z zastosowaniem art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Tego rodzaju praca podlega zaliczeniu przy spełnieniu dodatkowych warunków. Zgodnie z wykładnią przyjętą w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00, za przypadające przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy pracy w gospodarstwie rolnym uważa się bowiem okresy wykonywania pracy na takich warunkach, jakie po tym dniu dawałyby podstawę do objęcia ubezpieczeniem społecznym rolników. Chodzi zatem o wykonywanie pracy w gospodarstwie rolnym przez „domownika” definiowanego w art. 2 pkt 2 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i ich rodzin. Zgodnie z tą definicją za domowników rozumie się członków rodziny rolnika i inne osoby pracujące w gospodarstwie rolnym, jeżeli pozostają we wspólnym gospodarstwie

domowym z rolnikiem, ukończyły 16 lat, nie podlegają obowiązkowi ubezpieczenia na podstawie innych przepisów, a ponadto praca w gospodarstwie rolnym stanowi ich główne źródło utrzymania. Wnioskodawca przed dniem 1 stycznia 1983 r. przez większość czasu pozostawał natomiast w zatrudnieniu, podlegając z tego tytułu ubezpieczeniu pracowniczemu (okresy te zostały zaliczone przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych do okresów ubezpieczenia stanowiących podstawę przyznania emerytury). Jego głównym źródłem utrzymania w czasie zatrudnienia było wynagrodzenie za pracę. Praca w gospodarstwie rodziców, a następnie we własnym gospodarstwie od 1976 r., wykonywana po powrocie z pracy, nie mogła zatem zostać zaliczona do okresu podlegania ubezpieczeniu w rozumieniu art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. Brak było podstaw prawnych do zaliczenia ubezpieczonemu niejako „podwójnie” tego samego okresu z różnych tytułów: na potrzeby uzyskania prawa do emerytury z Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i emerytury z KRUS. Zgodnie z poglądem wyrażonym w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 października 2008 r., III UK 49/08, nie jest dopuszczalne podwójne zaliczenie tego samego przedziału czasu jako okresu składkowego lub nieskładkowego i zarazem okresu pracy rolniczej. W uzasadnieniu tego wyroku Sąd Najwyższy podniósł, że przepis art. 10 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych koresponduje z art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, wykluczając możliwość podwójnego uwzględniania danego okresu, zarówno przy ustalaniu prawa do świadczeń rolniczych jak i świadczeń z powszechnego ubezpieczenia emerytalnego i rentowego.

Sąd pierwszej instancji podkreślił też, że przesłanką uzyskania prawa do emerytury jest podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników w rozumieniu opłacania składek na to ubezpieczenie, z tym zastrzeżeniem, że obowiązek opłacania przez rolników indywidualnych składek na ubezpieczenie społeczne został wprowadzony ustawą z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników. Obowiązek ten utrzymały następnie wszystkie późniejsze ustawy dotyczące ubezpieczenia społecznego rolników, rozszerzając go od 1983 r. na domowników. Organ rentowy zaliczył przy tym ubezpieczonemu okres od dnia 1 stycznia 1983 r. do dnia 31 grudnia 1988 r.

oraz okres podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu od dnia 1 stycznia 1991 r. do dnia 30 września 1996 r. Brak było zaś jakichkolwiek materialnych dowodów, że ubezpieczony w pozostałych okresach, niezaliczonych przez KRUS, opłacał składki na ubezpieczenie społeczne rolników.

Sąd Apelacyjny– Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w (...) wyrokiem z dnia 13 sierpnia 2020 r., wydanym na skutek apelacji wniesionej przez ubezpieczonego od wyroku Sądu pierwszej instancji, oddalił tę apelację.

Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia Sądu pierwszej instancji. Uznał również, że Sąd Okręgowy dokonał prawidłowej wykładni art. 19 ust. 1 oraz art. 20 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. oraz właściwie zastosował te przepisy. W świetle ostatniego z nich nie zalicza się zaś do ubezpieczenia rolniczego okresów, jeżeli zostały one zaliczone do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów (czyli ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych). W sprawie sporne było natomiast zaliczenie do stażu wymaganego do nabycia emerytury rolniczej pracy w gospodarstwie rolnym w okresach, w których ubezpieczony pracował zawodowo i odbywał zasadniczą służbę wojskową. Organ rentowy zaliczył mu przy tym okres pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16-tego roku życia, a przed dniem 1 stycznia 1983 r., kiedy pracował w gospodarstwie rolnym rodziców, a następnie we własnym gospodarstwie, poza okresami jego aktywności zawodowej i służby wojskowej. Ubezpieczony przed dniem 1 stycznia 1983 r. przez większość czasu pozostawał bowiem w zatrudnieniu, podlegając z tego tytułu ubezpieczeniu pracowniczemu (okresy te zostały zaliczone przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych do okresów ubezpieczenia stanowiących podstawę przyznania emerytury). Jego głównym źródłem utrzymania w czasie zatrudnienia było wynagrodzenie za pracę. Praca w gospodarstwie rodziców, a następnie we własnym gospodarstwie od 1976 r., wykonywana po powrocie z pracy, nie mogła więc zostać zaliczona do okresu podlegania ubezpieczeniu w rozumieniu art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy. Uwzględniono również okresy od dnia 1 stycznia 1983 r. do dnia 31 grudnia 1988 r. oraz podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu od dnia 1 stycznia 1991 r. do dnia 30 września 1996 r.

Sąd drugiej instancji podkreślił, że judykaturze Sądu Najwyższego oraz sądów apelacyjnych utrwalone jest stanowisko, zgodnie z którym dokonanie przez ubezpieczonego wyboru co do zaliczenia wskazanego okresu do okresu ubezpieczenia, od którego zależy prawo do emerytury w określonym systemie (pracowniczym lub rolniczym), uniemożliwia późniejsze zaliczenie tego samego okresu w innym systemie (art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i art. 10 ust. 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych). Na zasadach określonych w tych przepisach istnieje możliwość uzupełniania okresów ubezpieczenia z jednego systemu przy ustalaniu prawa do świadczenia z drugiego systemu, ale możliwość taka istnieje tylko do momentu podjęcia przez ubezpieczonego decyzji o wyborze świadczenia. Ubezpieczony ubiegający się o emeryturę rolniczą jako pierwsze świadczenie emerytalne może zatem dowolnie konfigurować udział stażu podlegania ubezpieczeniu rolniczemu i ogólnemu tak, by niewykorzystany staż rolniczy zaliczyć następnie do okresów składkowych, od których zależy prawo do emerytury powszechnej. Jeżeli jednak pierwszym świadczeniem wybranym przez ubezpieczonego będzie świadczenie z systemu pracowniczego, niedopuszczalne jest późniejsze uwzględnienie w stażu rolniczym niezbędnym do uzyskania emerytury z systemu rolniczego okresów, które zostały wcześniej wzięte pod uwagę do ustalenia świadczenia przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Sąd Apelacyjny przypomniał również, że podleganie ubezpieczeniu rolniczemu domowników rolnika wprowadziła ustawa z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Istotne jest zaś, że ustawa ta zawierała definicję domownika, który został objęty ubezpieczeniem rolniczym. Art. 2 pkt 2 tej ustawy stanowił, że za domownika uważa się członków rodziny rolnika i inne osoby pracujące w gospodarstwie rolnym, jeżeli pozostają we wspólnym gospodarstwie domowym z rolnikiem, ukończyły 16 lat, nie podlegają obowiązkowi ubezpieczenia na podstawie innych przepisów, a ponadto praca w gospodarstwie rolnym stanowi ich główne źródło utrzymania. Warunki te musi także spełniać osoba, która chce doliczyć do ubezpieczenia rolniczego okres pracy w gospodarstwie rolnym rodziców jako domownik przed wejściem w życie tej ustawy. Dlatego pozostawanie w tym czasie w stosunku pracy

i podleganie z tego tytułu ubezpieczeniu społecznemu wyłącza możliwość zaliczenia równoległego okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców do rolniczego stażu ubezpieczeniowego.

Zdaniem Sądu drugiej instancji, Sąd Okręgowy zasadnie oddalił wnioski dowodowe ubezpieczonego o przesłuchanie świadków. Wskazywane przez niego okresy zostały bowiem uwzględnione do prawa do emerytury pracowniczej i nie mogły ponownie zostać zaliczone do ustalenia prawa do emerytury rolniczej. Tym samym dowód z zeznań świadków na okoliczność wykonywania przez ubezpieczonego pracy po ukończeniu 16-tego roku życia, braku przerwy w prowadzeniu gospodarstwa w okresach, które zostały uwzględnione przez pracowniczy organ rentowy, nie miał istotnego znaczenia dla merytorycznego rozpoznania sprawy. Dowody z dokumentów dotyczące uwłaszczenia nieruchomości rolnych na rzecz ubezpieczonego, nabycia przez niego nieruchomości rolnych i powiększania ich areалу, zostały z kolei wzięte pod uwagę przez Sąd pierwszej instancji, jednak nie miały wpływu na treść rozstrzygnięcia. Same twierdzenia ubezpieczonego, czy nawet zeznania świadków, w braku stosownej dokumentacji czy zaświadczenia, nie mogły zaś stanowić okoliczności potwierdzających opłacanie składek, gdyż za dowody w tym zakresie przyjmuje się dokumenty potwierdzające zarówno sam fakt uiszczania tychże składek, jak również terminy wpłat oraz ich wysokości.

Ubezpieczony A. A. wniósł do Sądu Najwyższego skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 13 sierpnia 2020 r., zaskarżając ten wyrok w całości i zarzucając mu naruszenie prawa materialnego przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie: 1) art. 19 ust. 1 i art. 20 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r., przez przyjęcie, że w oparciu o te przepisy istnieje zakaz zaliczania okresów podlegania ubezpieczeniu rolniczemu, gdy okresy te pokrywają się z okresami podlegania ubezpieczeniu ze stosunku pracy; 2) art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, przez przyjęcie, że w oparciu o ten przepis rolniczy organ rentowy słusznie zaliczył ubezpieczonemu okres pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16-tego roku życia, a przed dniem 1 stycznia 1983 r., kiedy pracował on w gospodarstwie rolnym rodziców, a następnie we własnym gospodarstwie, poza okresami jego aktywności zawodowej i służby

wojskowej, i na tej podstawie wywodząc niepodleganie w tych okresach ubezpieczeniu rolniczemu, a także

Naruszenie przepisów postępowania, które miało istotny wpływ na wynik sprawy, to jest: 1) art. 378 § 1 k.p.c., przez nierozpoznanie zarzutów apelacji oraz nieocenienie poprawności wydanego rozstrzygnięcia Sądu pierwszej instancji w odniesieniu do właściwego zastosowania przepisów prawa materialnego oraz ich wykładni; 2) art. 233 § 1 k.p.c. i art. 327¹ § 1 k.p.c. polegające na przyjęciu przez Sąd drugiej instancji ustaleń faktycznych Sądu pierwszej instancji bez merytorycznych rozważań w tej kwestii i uzasadnienia w sytuacji, gdy zarzuty apelacji obejmowały przede wszystkim brak ustaleń Sądu pierwszej instancji oraz niepełny materiał dowodowy, co skutkowało nierozpoznanie zarzutów apelacyjnych, w których ubezpieczony wskazywał na fakt podlegania ubezpieczeniu rolniczemu w spornych okresach i nieprzerwane wykonywanie prac w gospodarstwie rolnym; 3) art. 233 § 1 k.p.c., przez wnioskowanie Sądu wykraczające poza schematy logiki formalnej, wbrew zasadom doświadczenia życiowego, wskazując na podstawie zebranego materiału dowodowego, że w okresach nieuwzględnionych przez KRUS nie zostały opłacone składki na ubezpieczenie społeczne rolników.

Powołując się na tak sformułowane zarzuty kasacyjne, skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego orzeczenia oraz poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego w L. i orzeczenie co do istoty sprawy, ewentualnie w przypadku stwierdzenia braku podstaw do takiego rozstrzygnięcia o przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozpoznawana w niniejszym postępowaniu skarga kasacyjna jest uzasadniona przede wszystkim z powodu trafnie wytkniętego w niej naruszenia przepisów prawa materialnego, przez ich błędną wykładnię.

Sąd Najwyższy zauważa przy tym, że problem prawny zbliżony do występującego w sprawie, także powstały na tle wykładni w szczególności art. 20 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r., był przedmiotem szczegółowej analizy

oraz został rozstrzygnięty w wyroku z dnia 7 grudnia 2021 r., III USKP 91/21 (LEX nr 3275989). I tam bowiem rozstrzygany problem odnosił się do możliwości zaliczenia do okresów podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu wymaganych do przyznania emerytury rolniczej okresów prowadzenia gospodarstwa rolnego przed dniem 1 stycznia 1983 r. w sytuacji, gdy rolnik równocześnie z prowadzeniem gospodarstwa wykonywał pracę na podstawie stosunku pracy. W wyroku tym wyjaśniono zaś między innymi, że budzącą kontrowersję kwestię normuje art. 20 ust. 1 powołanej ustawy, stosownie do którego do okresów ubezpieczenia wymaganych zgodnie z art. 19 ust. 1 pkt 2 i ust. 2 pkt 2 zalicza się okresy: 1) podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin w latach 1983-1990; 2) prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym, po ukończeniu 16-tego roku życia, przed dniem 1 stycznia 1983 r.; 3) od których zależy prawo do emerytury zgodnie z przepisami emerytalnymi. Z kolei według art. 20 ust. 2 ustawy okresów, o których mowa w ust. 1, nie zalicza się do okresów ubezpieczenia, jeżeli zostały one zaliczone do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów.

W omawianym wyroku Sąd Najwyższy przypomniał, że ubezpieczenie społeczne rolników nierzadko zbiegało się z ubezpieczeniem pracowniczym na skutek jednoczesnego pracowniczego zatrudnienia rolnika poza rolnictwem. Na mocy ustawy z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. Nr 32, poz. 140 ze zm.) wprowadzono obowiązek odprowadzania składek na ubezpieczenie rolnicze dla osób, które łączyły pracę poza rolnictwem z prowadzeniem gospodarstwa rolnego. Podobny obowiązek dotyczył też pracowników. Oba systemy funkcjonowały jednak niezależnie, a podwójne ubezpieczenie łączyło się z możliwością pobierania jednej emerytury w pełnej wysokości, a drugiej w połowie. Podobnie rzecz się miała na gruncie ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.) w jej pierwotnym brzmieniu. Osobom, które przekazały gospodarstwo rolne, wypłacano łączone świadczenie. Dopiero od dnia 1 stycznia 1989 r., na podstawie ustawy z dnia 24 lutego 1989 r. o zmianie ustawy o

ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin oraz o zmianie ustawy o podatku rolnym (Dz.U. Nr 10, poz. 53), zniesiono zarówno obowiązek podwójnego ubezpieczenia dla rolników, jeżeli podejmowali prace poza rolnictwem, jak i możliwość pobierania świadczeń zabiegowych (por. E. Nasternak: Prawo do emerytury rolniczej, Warszawa 2017, s. 170-171; z ochroną praw nabytych na podstawie art. 107 ustawy). A zatem okresy pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 lipca 1977 r. były zaliczane także wtedy, gdy rolnik był równocześnie zatrudniony i z tytułu tego zatrudnienia uzyskał prawo do emerytury (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 czerwca 1990 r., III UZP 8/90, OSNC 1991 nr 2-3, poz. 19).

Także w art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. nie wyłączono zaliczania okresów z powodu podwójnego ubezpieczenia, lecz w art. 20 ust. 2 ustawy postanowiono, że okresów, o których mowa w art. 20 ust. 1, nie zalicza się do okresów ubezpieczenia, jeżeli zostały zaliczone do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów. W obydwu systemach (rolniczym i powszechnym) zawarto zastrzeżenie nieuwzględniania okresów ubezpieczenia w pokrywających się okresach, co oznacza, że tych samych okresów nie bierze się pod uwagę przy ustalaniu uprawnień do dwóch różnych świadczeń, opartych na różnych systemach ubezpieczenia społecznego. Okresy, które zostały już uwzględnione przy ustalaniu prawa do emerytury rolniczej, nie mogą być następnie zaliczone do okresu, od którego zależy nabycie prawa do emerytury pracowniczej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2019 r., I UK 314/18, LEX nr 2779502). Nie chodzi zatem o samo czasowe pokrywanie się różnych okresów aktywności zawodowej skutkującej powstaniem tytułu ubezpieczenia społecznego, ale o zakaz podwójnego zaliczenia tego samego okresu ubezpieczenia z tego samego tytułu ubezpieczenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2020 r., III UK 170/19, LEX nr 3082191). Dokonanie przez ubezpieczonego wyboru co do zaliczenia wskazanego okresu do okresu ubezpieczenia, od którego zależy prawo do emerytury w określonym systemie (pracowniczym lub rolniczym), uniemożliwia późniejsze zaliczenie tego samego okresu w innym systemie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia

25 lutego 2013 r., III BU 2/12, LEX nr 1619038 i wyrok z dnia 8 maja 2007 r., II UK 164/06, OSNP 2008 nr 11-12, poz. 172).

Zdaniem Sądu Najwyższego wyrażonym w omawianym wyroku z dnia 7 grudnia 2021 r., III USKP 91/21, art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. stanowi samodzielną normę prawną określającą wyodrębniony okres polegający na prowadzeniu gospodarstwa rolnego przez osobę zdolną ze względu na wiek do rzeczywistego wykonywania stałej i niezbędnej pracy w gospodarstwie rolnym, która w rozumieniu tego przepisu nie jest uwarunkowana dodatkowymi wymaganiami. W związku z powyższym uprawniona jest teza, że okres prowadzenia gospodarstwa rolnego po ukończeniu 16-tego roku życia przed dniem 1 stycznia 1983 r. podlega zaliczeniu do okresu ubezpieczenia wymaganego do nabycia prawa do emerytury rolniczej, jeżeli nie został zaliczony do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów, choćby w tym okresie rolnik równocześnie był zatrudniony na podstawie stosunku pracy (art. 20 ust. 1 pkt 2, w związku z art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r.).

Sąd Najwyższy w obecnym składzie w pełni aprobuje kierunek wykładni art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. zaprezentowany w omówionym wyroku. Wyraża też pogląd, że analogicznie winna być traktowana - również wymieniona w tym przepisie - praca w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16-tego roku życia, wykonywana przed dniem 1 stycznia 1983 r., przy czym brak jest podstaw do stawiania tej pracy dodatkowych warunków takich, jak realizowanie jej co najmniej w wymiarze połowy etatu, to jest nie mniej niż przez 4 godziny dziennie, jak tego wymaga art. 6 ust. 2 pkt 1 lit. a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych interpretowany w związku z art. 10 ust. 1 pkt 3 tej ustawy na użytek prawa do emerytury powszechnej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 czerwca 2014 r., III UK 180/13, OSNP 2015 nr 10, poz. 139 i powołane tam wcześniejsze orzecznictwo) bądź spełnianie w czasie jej wykonywania kryteriów domownika (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 lipca 2001 r., II UKN 466/00, OSNP 2003 nr 7, poz. 18), a to choćby z tej przyczyny, że art. 20 ust. 1 pkt 2 takich dodatkowych warunków nie zawiera. Co do posiadania statusu domownika, to należy zaś podkreślić, że pojęcie to w okresie przed dniem 1 stycznia 1983 r. w

ogóle nie było jeszcze zdefiniowane w przepisach prawa ubezpieczeń społecznych jako mające wpływ na prawo do świadczeń z tytułu podlegania tym ubezpieczeniom. Jak trafnie wyjaśnił z kolei Sąd Najwyższy w powołanym już wcześniej wyroku z dnia 12 grudnia 2019 r., I UK 314/18, art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. jest samodzielną normą prawną, określającą wyodrębniony okres pracy w gospodarstwie rolnym osoby zdolnej ze względu na wiek do rzeczywistego wykonywania stałej i niezbędnej pracy w gospodarstwie rolnym, która w rozumieniu tego przepisu nie jest uwarunkowana dodatkowymi wymaganiami, jakim powinna odpowiadać praca domownika w gospodarstwie rolnym. Dlatego w sporze o zaliczenie do rolniczego stażu ubezpieczeniowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. nie jest właściwe ani przydatne ocenianie statusu domownika rolnika oraz śledzenie zmian, którym status ten podlegał w kolejnych rolniczych ustawach ubezpieczeniowych w związku z podleganiem podwójnemu ubezpieczeniu, ponieważ domownicy jako podmioty ubezpieczenia zostali po raz pierwszy uwzględnieni w art. 2 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych, a następnie od dnia 1 stycznia 1991 r. w art. 6 ust. 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. Definicje zawarte w tych przepisach służą zatem określeniu podmiotów ubezpieczenia rolniczego po dniu 1 stycznia 1983 r.

Podsumowując ten wątek rozważań, Sąd Najwyższy jest więc zdania, że na podstawie art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. zaliczeniu do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu będącego przesłanką prawa do emerytury w myśl art. 19 ust. 1 pkt 2 tej ustawy podlegają realizowane przed dniem 1 stycznia 1983 r., także równolegle z okresami zatrudnienia poza rolnictwem, okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz okresy pracy w takim gospodarstwie po ukończeniu 16-tego roku życia, z tym tylko zastrzeżeniem, że nie zalicza się ich do okresów ubezpieczenia, jeżeli to one (a nie równolegle z nimi realizowane okresy zatrudnienia poza rolnictwem) zostały zaliczone do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów (art. 20 ust. 2 ustawy). Uwzględnienie okresów pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16-tego roku życia jest przy tym możliwe wówczas, gdy była ona rzeczywiście wykonywana oraz miała stały charakter i była niezbędna dla

funkcjonowania gospodarstwa, co oznacza, że nie musi być, jak w przypadku pracy, o której mowa w art. 10 ust. 1 pkt 3 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, wykonywana w wymiarze co najmniej połowy etatu, to jest przez nie mniej niż 4 godziny (por. art. 6 ust. 2 pkt 1 lit. a tej ustawy). Odrębnie należy z kolei traktować okres odbywania zasadniczej służby wojskowej, który może podlegać zaliczeniu do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu jedynie na podstawie art. 20 ust. 1 pkt 3 w związku z art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. Zaliczenie tego okresu nie jest więc w ogóle możliwe w przypadku osób urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r. (art. 20 ust. 3 ustawy), a w odniesieniu do osób starszych, jeżeli został zaliczony do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów (art. 20 ust. 2 ustawy).

W celu uporządkowania tej kwestii Sąd Najwyższy stwierdza ponadto, że powołany w podstawach zaskarżenia art. 20 ust. 1 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. w punkcie 1 wymienia także jako podlegające zaliczeniu okresy podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin w latach 1983-1990. Ustawa z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych w swoim pierwotnym brzmieniu, obowiązującym do dnia 31 grudnia 1988 r., przewidywała jednak możliwość równoległego podlegania w tym samym czasie dwóm systemom ubezpieczenia społecznego, rolniczemu oraz powszechnemu (por. art. 3 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. w brzmieniu obowiązującym do dnia 31 grudnia 1988 r. oraz po tym dniu). Znaczy to tyle, że osoby podlegające w latach 1983-1988 takiemu podwójnemu ubezpieczeniu (w związku z równoczesnym prowadzeniem gospodarstwa rolnego oraz zatrudnieniem poza rolnictwem) korzystają z możliwości zaliczenia do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu, o którym mowa w art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r., także tego okresu podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych.

Odnosząc przedstawione poglądy do okoliczności faktycznych ustalonych w sprawie przez Sąd drugiej instancji, Sąd Najwyższy przypomina zaś, że organ rentowy uwzględnił skarżącemu (w ramach oceny jego prawa do emerytury rolniczej) łączny staż emerytalny wynoszący 21 lat, 5 miesięcy i 20 dni.

Skarżącemu brakuje więc jedynie 3 lat, 6 miesięcy i 10 dni do wykazania wymaganych treścią art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy co najmniej 25 lat podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu (wraz z okresami zaliczanymi na podstawie art. 20 ust. 1). W sprawie zostało jednak również ustalone, że skarżący urodził się w dniu 9 lutego 1952 r., a zatem ukończył 16 lat w dniu 9 lutego 1968 r. Jego rodzice byli natomiast właścicielami gospodarstwa rolnego o powierzchni około 6 ha, przy czym część tego gospodarstwa o powierzchni około 2 ha ojciec przekazał skarżącemu w 1976 r. Skarżący powiększał następnie to gospodarstwo rolne, nabywając kolejne nieruchomości. Po zakończeniu pracy (w związku z zatrudnieniem poza rolnictwem) pracował w swoim gospodarstwie rolnym, a wcześniej pomagał w gospodarstwie rolnym rodziców. Sąd Apelacyjny przyjął też za własne ustalenie, że skarżący w okresie od dnia 25 października 1972 r. do dnia 17 października 1974 r. odbywał zasadniczą służbę wojskową oraz że w latach 1969-1989 był zatrudniony u różnych pracodawców poza rolnictwem. Jeśliby zatem zostało ustalone (czego Sądy obu instancji jednak zaniechały, mimo wniosków dowodowych skarżącego w tym zakresie), że skarżący w okresach od dnia 9 lutego 1968 r. do dnia 24 października 1972 r. oraz od dnia 18 października 1974 r. (to jest poza okresem odbywania zasadniczej służby wojskowej, w czasie której z całą pewnością nie mógł pracować w gospodarstwie rolnym; nadto okres ten został mu zaliczony w ramach ustalania uprawnień do emerytury powszechnej) do chwili rozpoczęcia prowadzenia własnego gospodarstwa rolnego przed dniem 1 stycznia 1983 r. faktycznie wykonywał stale w gospodarstwie rolnym rodziców prace niezbędne dla funkcjonowania tego gospodarstwa, również w okresach zatrudnienia poza rolnictwem zaliczonych mu przy ustalaniu prawa do emerytury powszechnej, to wraz z niekwestionowanym przecież okresem prowadzenia w tym czasie własnego gospodarstwa bez wątpienia mógłby wykazać okres zaliczany do okresu podlegania ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu znacznie dłuższy niż wspomniane 3 lata, 6 miesięcy i 10 dni brakujące mu do wymaganego treścią art. 19 ust. 1 pkt 2 ustawy okresu 25 lat.

Kierując się przedstawionymi motywami, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji wyroku.

